

Mgr. Marek **ORAVEC**

ÚVOD

V roku 2021 ubehlo 700 rokov od smrti významného uhorského baróna so slovenskými koreňmi, Matúša Čáka Trenčianskeho. Ide o jednu z mála osobností našich stredovekých dejín, ktoré si zachovávajú obľúbenosť medzi ľuďmi. Jeho meno pozná väčšina Sloveniek a Slovákov. Zásľuhu na tom má aj ľudová slovesnosť a historická tradícia, ktorá sa uchovávala od jeho smrti v roku 1321 až po 18. storočie. V 18. storočí stúpol u slovenských národovcov záujem o stredoveké dejiny. Dúfali, že nájdu dôkaz o tom, že slovenský národ bol v Karpatskej kotline skôr ako maďarský. Slovenskí národovci týmto spôsobom reagovali na stupňujúcu sa maďarizáciu. Vďaka historickému výskumu tak znovu objavili napríklad Veľkú Moravu. Na základe tohto objavu vytvorili tézu o starobylosti slovenského národa a jeho právo na samostatnosť. Pri ďalšom hľadaní narazili na ďalšiu významnú postavu slovenských dejín. Bol ňou práve Matúš Čák. Podľa zmienok stredovekých kronikárov vládol neobmedzene na území, ktoré bolo označené ako „terra Mathei“, teda Matúšova zem. Pán Váhu a Tatier presne zapadal do obrazu, ktorý chceli dosiahnuť. Slávna história Slovákov dostala svojho nekorunovaného stredovekého kráľa.

Od tohto obdobia sa začal budovať obraz Matúša Čáka ako slovenského kráľa, či kniežaťa. V 19. storočí tento pohľad podporovali aj štúrovci. V ich očiach bol Matúš jedným z ideálov slovenského národného hrdinu. Šírenie tohto názoru v odborných kruhoch sa podarilo aj vďaka prácam takých významných slovenských historikov tej doby, ako boli Franko Sasinek a Jonáš Záborský. Predstavovali ho ako neohrozeného bojovníka, vodcu šľachtickej opozície, hrdého a neústupného, ktorý za krátky čas dokázal vytvoriť „samostatné kniežatstvo“ na území, kde žili väčšinou Slováci. Táto romantizujúca predstava Matúša Čáka, ktorá vznikala v dobe politického, kultúrneho a národného zápasu Slovákov s Maďarmi, však bola časom prekonaná. Napriek tomu ostáva naďalej v centre pozornosti a jeho postava fascinuje historikov dodnes.

1 POČIATKY MATÚŠOVHO PANSTVA

Matúš pochádzal z pradávneho uhorského rodu Čákovcov. V uhorských kronikách sa spomína, že tento rod prišiel do Karpatskej kotliny so samotným vojvodcom Arpádom. Jeho zakladateľom mal byť Sabolč, jeden zo siedmich bájných maďarských kapitánov. Historici však nepredpokladajú, že by išlo o skutočného historického predka čákovského rodu. Čákovci pôvodne vlastnili rodové majetky v Zadunajsku, okolo Stoličného Belehradu, Vesprímu a Komárna. Už v priebehu 13. storočia bol rod rozdelený na dvanásť samostatných vetiev. Je nesporné, že príslušníci tohto rodu sa tešili veľkej priazni panovníkov. Často totiž zastávali funkcie na kráľovskom dvore a pri správe krajiny. Jedným z najvýznamnejších členov rodu Čákovcov bol Ugrín, ktorý sa stal aj ostrihomským arcibiskupom.



Obrázok 1: Historizujúci obraz Matúša Čáka



Obrázok 2: Erb Petra Čáka

Matúš Čák pochádzal z trenčianskej vetvy Čákovcov. Jej zakladateľom bol jeho starý otec, Matúš I. Po bitke pri rieke Slaná, v ktorej bojoval proti mongolskému vojsku, mu boli udelené prvé majetky v Ponitří. Okrem toho zastával úrad kráľovského stolníka (zodpovednosť za hospodárstvo dvora aj kráľovstva), taverníka (správcu pokladnice), nitrianskeho a bratislavského župana. Išlo o významné krajiniské hodnosti, ktoré so sebou prinášali veľkú moc. Jeho synovia sa tiež angažovali na kráľovskom dvore. Za krátkej vlády kráľa Štefana V. (1270 – 1272) získali prvé funkcie, ktoré si neskôr ponechali aj za vlády jeho syna Ladislava IV. Kumánskeho (1272 – 1290). Ladislav IV. bol na začiatku svojej vlády ešte len dieťa. Namiesto neho vládla jeho matka a zbor radcov, medzi ktorých patrili aj Čákovci. Z tohto dôvodu prebiehali na kráľovskom dvore boje o moc. S Čákovcami súperili rody Kyseckých a Gutkeledovcov. Vyskytovali sa aj časté ozbrojené potýčky. Čákovci si však dokázali udržať najväčšiu moc, čo dokazuje aj množstvo úradov, ktoré zastávali. Spomedzi nich bol najdôležitejší titul palatína, teda správcu kráľovstva. Išlo o najmocnejšieho muža v kráľovstve, okrem samotného kráľa. Petrovi Čákovi sa podarilo získať úrad palatína v polovici sedemdesiatych rokov 13. storočia. Okrem toho zastával aj úrad sedmohradského vojvodu. Držiteľ týchto najdôležitejších funkcií v kráľovstve bol automaticky považovaný za baróna, teda jedného z najvyššie postavených šľachticov kráľovstva.

Peter Čák sa stal pokračovateľom trenčianskej vetvy Čákovcov. Hoci nebol najstarší spomedzi synov Matúša I., jediný z nich mal mužských potomkov. Vďaka držbe kráľovských hodností mohol rozširovať majetky na juhozápadnom Slovensku. Pôvodne skromné majetky na Ponitří sa jemu a jeho bratom podarilo rozšíriť. Dosiahli to výmenami majetkov, ktoré vlastnili v iných uhorských župách za tie, ktoré susedili s tými na Ponitří. Spájaním jednotlivých chotárov dosiahli rozšírenie svojej moci na regionálnej úrovni. Výhodou bola jednoduchšia a prehľadnejšia správa

POZNÁMKY

panstiev. Za necelé polstoročie si Čákovci vybudovali na území juhozápadného Slovenska rozsiahle domínium ¹⁾, pričom ešte pred polovicou 13. storočia tu nevlastnili ani jednu dedinu. Medzi najvýznamnejšie sídla, ktoré tu vlastnili patrili Topoľčany, Topoľčianky, Komárno Chynorany, Senica či Starý Tekov.

Budovanie panstva Čákovcov bolo umožnené najmä tým, že bratia Čákovci zastávali počas sedemdesiatych rokov 13. storočia úrad palatína prakticky nepretržite. Na základe svojich takmer neobmedzených právomocí si mohli udeľovať územia, ktoré patrili kráľovi. Takto získali napríklad Topoľčany, ktoré po smrti pôvodného majiteľa pripadli kráľovskej korune. Kráľ Ladislav IV. Sa spravovaniu krajiny takmer nevenoval. Právomoc sa teda ocitla v rukách bohatých barónov krajiny, ktorí si v mene kráľa postupne udeľovali majetky. V krajine zavládla anarchia a moci sa chopili mnohí oligarchovia. Postupný prechod moci do rúk oligarchie sa začal už za vlády Bela IV. Po pustošivom mongolskom vpáde bolo potrebné posilniť obranyschopnosť krajiny. Jednou z možností ako ju dosiahnuť bola stavba kamenných hradov. Tie ako jediné odolali útokom kočovníkov. Kráľ nemal dostatok prostriedkov na stavbu obrovského počtu hradov. Preto právo na ich stavbu udeľoval jednotlivým šľachticom, hoci dovtedy toto právo patrilo výlučne jemu. Hrady, ktoré si šľachta postavila získala do užívania automaticky, čím si rozširovala pole pôsobnosti na viac majetkov. Takto si šľachtici zväčšovali moc, pretože čím viac majetkov vlastnili, tým viac peňazí z nich získavali. Toto viedlo k snahám šľachticov získavať ďalšie majetky. Postupne si tak niekoľko významných šľachtických rodov vytváralo rozsiahle majetkové domínia, ktoré im zabezpečovali čoraz väčší podiel na vláde v kráľovstve.

Počas vlády slabého panovníka, akým bol napríklad Ladislav IV. Kumánsky, sa majetková anarchia prejavila naplno. Významní baróni krajiny, ktorí si už za jeho predchodcov vybudovali väčšie panstvá, chceli svoje majetky čoraz viac zväčšovať. Kráľovská moc upadala, pretože Ladislav IV. sa o vládu nad kráľovstvom nezaujímal. Viac ho zaujímal voľný život svojich kumánskych príbuzných. Moc tak mali v rukách kráľovskí úradníci, ktorí oberali korunu o územia na úkor svojich mocenských chýťok. Rozsiahle panstvá vlastnili napríklad Kysekovci na západe Uhorska, Omodejovci na severovýchode, Ladislav Kán v Sedmohradsku, alebo Frangepánovci v Chorvátsku. Na severozápade Uhorska, dnešnom juhozápade Slovenska, si takéto domínum vytvárali aj Čákovci.



Obrázok 3: Smrť Ladislava IV. Kumánskeho

1) Väčšie panstvo, ktoré vzniklo spojením viacerých majetkov.

Po smrti Petra Čáka niekedy v roku 1284 sa moci na týchto majetkoch ujal jeho syn, Matúš III. Čák (Trenčiansky). Jeho snahou bolo získať ešte viac majetkov a hradných panstiev, ktoré by mohol ovládať nezávisle od kráľa. Za vlády Ladislava IV. sa mu podarilo dokončiť hrad Topoľčany, ktorý chvíľu slúžil ako jeho hlavné sídlo. Po smrti kráľa v roku 1290 nastúpil na trón posledný panovník z rodu Arpádovcov, Ondrej III. Hoci ho vo všeobecnosti historici hodnotia ako silného kráľa, jeho krátka vláda mu nedovolila dokončiť viaceré reformy, o ktoré sa pokúšal. Najväčším problémom jeho panovania bola šľachtická opozícia, ktorá podkopávala jeho autoritu a suverenitu. Kráľ sa ju snažil vyriešiť novými zákonmi. V nich ustanovil, že všetky donácie, ktoré udelil jeho predchodca boli neplatné. S tým samozrejme nesúhlasili baróni, ktorí práve vtedy nadobudli rozsiahle majetky. Ondrej III. preto začal podporovať nízku šľachtu a mestá. Videl v nich prirodzených spojencov proti vyššej šľachte, ktorá nezákonne zaberala práve ich panstvá. Ďalšou oporou mu mala byť cirkev, ktorú si chcel získať uzákonením nedeliteľnosti cirkevných majetkov. Chcel tak zabrániť tomu, aby sa opakovali útoky na dediny vo vlastníctve cirkvi, ako sa to udialo v roku 1276. Vtedy práve Peter Čák zaútočil na biskupské mesto Vesprím, pričom vykradol a vypálil katedrálu. Oligarchovia však tento krok kráľa Ondreja III. nerešpektovali. Niektorí dokonca pozvali do Uhorska neapolských Anjouovcov, ktorých chceli dosadiť na uhorský trón. Proti kráľovi sa vtedy postavil aj najvýznamnejší cirkevný predstaviteľ v Uhorsku, ostrihomský arcibiskup. Tým sa ešte viac podkopala panovníkova autorita.

Obdobie vlády Ondreja III., teda deväťdesiate roky 13. storočia, boli prvým politickým vystúpením Matúša Čáka. V tomto čase sa angažoval ako verný stúpenec kráľa. V jeho mene dobyl späť hrady na západnom Uhorsku, ktoré zabrali Rakúšania, vrátane Bratislavského hradu. Za to mu bol udelený úrad kráľovského stajníka a bratislavského župana. Už v tomto období mal ambície vybudovať si reprezentatívne rodové sídlo, teda kamenný hrad. Dal preto postaviť hrad Hrušov, ktorý sa nachádzal pri ich staršom majetku v Topoľčiankach. S konkurenciou v tejto oblasti sa vysporiadal zničením hradu Mihalvára. Stavbou Hrušova si zaistil východnú hranicu svojho zväčšujúceho sa panstva. Okrem toho začal vyvíjať nátlak na svojich ďalších susedov, ktorých majetky chcel získať. Takto napríklad vymenil niektoré bezvýznamné dediny za hrad Uhrovec. Hrad Červený Kameň získal kúpou za 200 hriev striebra a rytiersku zbroj. Neformálne tiež podporoval svojich stúpenecov v ich výbojoch, s cieľom získať ďalšie územia. V roku 1295 bol Matúš vymenovaný za palatína, teda najmocnejšieho muža krajiny. O rok a pol ho kráľ však zosadil, pravdepodobne preto, že zabral kráľovský hrad Trenčín. Odvtedy sa kráľ snažil prinútiť oligarchov, aby vrátili všetky nelegálne nadobudnuté kráľovské a cirkevné majetky. Títo baróni, ako napríklad Omodejovci, Kysekovci či Matúš Čák, však nemienili prenechať nadobudnuté panstvá korune a cirkvi. Vo svojich dŕžavách totiž vládli neobmedzene, a ani kráľ proti nim nič nezmožol.

Matúš, podobne ako ostatní mocní šľachtici, si z kráľových nariadení nič nerobil a naďalej zaberol majetky cirkevným inštitúciám a nižším šľachticom. Takto získal panstvo Nové Mesto a pričlenil ho k Beckovskému hradu. Šľachticom, ktorí vlastnili majetky okolo jeho územia ponúkol možnosť vstúpiť do jeho služieb. Zastávali

POZNÁMKY

by tak úlohu jeho familiárov, teda členov širšej šľachtickej rodiny. Familiári bol šľachtici, ktorí vstúpili do služby k bohatším a mocnejším veľmožom. Títo sa zaviazali ochraňovať ich a poskytovali im funkcie na svojom veľkom panstve. Za to očakávali vernú službu v ich vojsku a možnosť spravovať ich majetky. Ak túto ponuku šľachtici odmietli, Matúš ich z ich panstva vyhnal a pripojil ho k tomu svojmu. Okrem nátlaku a nelegálneho zaberania majetkov však Matúš podnikal aj priame útoky na panstvá a hrady, ktoré chcel vlastniť. Takto zabral hrady Čachtice, Tematín, Rajec, Bojnice a Prievidzu, ktoré patrili veľmožskému rodu Hunt-Poznanovcov. Rodu Diviackovcov zas zabral Vyšehrad, ktorý stál na hranici hornej Nitry a Turca. Po ich sťažnostiach nariadil kráľ, aby im Matúš majetky vrátil. Vydal im na ne aj nové listiny v domnienke, že sa tak postavia na odpor spupnému veľmožovi. Matúš však aj naďalej podnikal útoky na okolité hrady. V roku 1299 dobyl hrady Holíč, Hričov, Lietava a Starhrad v hornej Trenčianskej župe, čím si vytvoril bezpečné zázemie na Považí. Okrem toho nátlakom získal aj hrad Trenčín, na ktorom si zriadil nové sídlo. Jeho predchádzajúce sídelné hrady Hrušov a Uhrovec tak slúžili už iba ako fortifikácie, ktoré možno ubrániť aj s menšou posádkou. Tu sa začína Matúšovo stotožňovanie sa s Trenčínom, ktoré pretrvalo storočiami až dodnes.

2 MATÚŠ ČÁK V OBDOBÍ MEDZIVLÁDIA V UHORSKU

V januári 1301 zomrel posledný arpádovský kráľ Ondrej III. bez dediča. Dynastia Arpádovcov vymrela po meči, teda bez priameho mužského potomka. V tomto prípade mala moc nad voľbou nového uhorského kráľa šľachta. Pochopiteľne si želali slabšieho panovníka, ktorý by nemal dostatočnú podporu na to, aby čokoľvek menil. Veľmoži by tak mohli naďalej vládnuť vo svojich dŕžavách bez obmedzení. Navyše by im bol nový panovník naklonený, keďže oni by ho dosadili na trón. Do úvahy preto pripadali mladí, neskúsení nástupníci, ktorých by mohli ovplyvňovať ich dvorskí úradníci. Jedným z nich bol potomok neapolských Anjouovcov, mladý Karol Robert. Ten sa už od roku 1300 zdržiaval v Uhorsku na pozvanie veľmožských rodov Frangepánovcov, Baboničovcov, ale aj ostrihomského arcibiskupa a Matúša Čáka. Chceli tak naznačiť Ondrejovi III., že ho nerešpektujú ako kráľa a podnikajú kroky na jeho zosadenie. Situácia po smrti posledného Arpádovca si však vyžadovala róznejšie kroky uhorskej šľachty. Uhorskí poslovia sa preto vybrali do Prahy za českým kráľom Václavom II. s ponukou na uhorský trón. Ten prijal uhorskú korunu pre svojho syna Václava III. Český kráľ sa hneď vydal s vojskom do Uhorska s cieľom zabezpečenia krajiny pred korunováciou jeho syna.

V priebehu roka 1301 malo Uhorské kráľovstvo dvoch korunovaných kráľov. Ani jeden z nich však nesplnil všetky tri podmienky, ktoré boli potrebné na to, aby bola korunovácia oficiálna. Museli byť korunovaní svätoštefanskou korunou, korunovať ich musel ostrihomský arcibiskup a celá korunovácia sa mala odohrať v Stoličnom Belehrade. Každý z kráľov mal vlastných podporovateľov. Ich miera vernosti však záležala od toho, ktorý panovník im udelil viacej výsad. Václav napríklad udelil Matúšovi Čákovi všetky kráľovské majetky, aby ho dostal na svoju stranu. Matúš tak zlegalizoval držbu všetkých majetkov, ktoré predtým získal silou a nátlakom. Situáciou

sa začal zaoberať aj pápež, ktorý podporoval dedičné právo Karola. Spor sa vyvinul až natolko, že pápež si predvolal oboch kandidátov pred svoj súd. Na ňom rozhodol, že uhorskú korunu má získať Karol a Václav na trón nemá žiadny nárok. Ani tento rozsudok však nepomohol a obidvaja sa naďalej snažili získať vládu v Uhorsku. Až v roku 1304 sa kráľ Václav stiahol z Uhorska späť do Česka, pričom vzal so sebou aj svätoštefanskú korunu. Určite chcel iba preskupiť sily a znova sa zapojiť do bojov o trón. V roku 1305 však zomrel Václav II. a mladý Václav III. sa stal českým kráľom. Musel sa sústrediť na konsolidáciu moci v domácom prostredí. Svätoštefanskú korunu a právo na vládu v Uhorsku odovzdal bavorskému kniežaťu Otovi III. Wittelsbachovi. Oto mal tiež arpádovských predkov a takisto bol akceptovateľný ako uhorský panovník. Václavova vláda v Česku nemala dlhé trvanie. V roku 1306 bol zavraždený a České kráľovstvo sa dostalo do podobnej situácie medzivládia ako Uhorsko.



Obrázok 4: Korunovácia Karola I.

Začiatok 14. storočia sa v Uhorsku právom nazýva vládou oligarchie. Sústavné boje o trón umocňovali snahy veľmožov o rozširovanie svojich majetkov. Keď sa Václav snažil získať Matúša Čáka na svoju stranu, potvrdil mu vlastníctvo všetkých majetkov. Zároveň mu však povedal, že ďalšie podobné donácie mu už neudelí. Trenčiansky veľmož preto hľadal možnosti obohatenia sa v radoch Karolových podporovateľov. Vďaka tomu získal úrad palatína, ktorý užíval od roku 1302 až do roku 1309. Hodnosť palatína však bolo možné užívať iba jeden rok. Vzdať sa jej však nik nechcel. Preto sa stalo, že v prvej dekáde 14. storočia vládlo súčasne niekoľko palatínov. V skutočnosti však každý palatín vykonával svoju funkciu na tom území, ktoré mu patrilo. Na Karolovu stranu sa začalo prikláňať čoraz viac významných veľmožov. Svoju úlohu v tom zohrala aj misia pápežského legáta kardinála Gentilisa, ktorý aktívne podporoval mladého anjouovca na základe poverenia od pápeža. Kardinál Gentilis si už zo začiatku svojej misie dal za úlohu získať Matúša Čáka do tábora Karolových prívržencov. Matúš však bol stále na vázkach, hoci v tejto dobe sa už otvorene staval na odpor voči Václavovi III. Viacerým jeho podporovateľom zaberol ich hrady a majetky a pripájal ich k svojej dŕžave. Takto získal napríklad hrady Gýmeš a Čeklís.

POZNÁMKY

Matúš Čák sa nikdy nepridal na stranu kráľa Karola. Podporoval vždy toho panovníka, ktorý bol ochotný udeliť mu funkciu alebo majetky. S Václavom III. prestal spolupracovať keď mu už nebol ochotný udeľovať nové panstvá. Karol I. ho síce ustanovil palatínom, ale reálnu moc vyplývajúcu z tejto hodnosti už na svojom domíniu mal. Oto Wittelsbach nemal reálnu podporu žiadneho významného rodu. V boji o uhorský trón sa ocitol len kvôli tomu, že Václav III. sa kandidatúry vzdal v jeho prospech. Napriek tomu, že Oto bol korunovaný pravou svätoštefanskou korunou, nedosiahol ako uhorský kráľ nijaký významný úspech. Nedisponoval ani žiadnym reálnym kráľovským dvorom. Po tom, čo ho pápež pod hrozbou exkomunikácie ²⁾ vyzval aby podporil Karola I., sa proti nemu obrátila aj tá malá skupina prívržencov, ktorú mal. Sedmohradské knieža Ladislav Kán ho uväznil a svätoštefanskú korunu mu odobral. Otovi sa podarilo utiecť a okľukou cez Rusko a Poľsko sa vrátil späť do Bavorska. Titul uhorského kráľa síce používal až do svojej smrti v roku 1312, ale reálne sa do uhorskej politiky už nikdy nezapojil. Jediným aspirantom na uhorský trón tak zostal Karol I. Hoci oficiálne bol jediným možným uchádzačom o titul uhorského kráľa, potreboval si nakloniť viacero veľmožských rodov. Kráľovské majetky boli totiž povážlivo zmenšené kvôli ich nelegálnemu zaberaniu. To znižovalo aj moc kráľovského vojska. Musel sa preto spoliehať len na vojská svojich podporovateľov.

Situácii nepomohlo ani to, že Karol bol prvýkrát korunovaný iba náhradnou korunou, a dokonca ani nie v korunovačnom meste, Stoličnom Belehrade. Korunoval ho síce ostrihomský arcibiskup, ale to bola jediná z podmienok, ktoré boli splnené. Kardinál Gentilis, z ktorého sa vyklúčil vynikajúci politický stratég, neúnavne pracoval na tom, aby bol Karol korunovaný opäť. V roku 1309 však mal kráľovskú korunu stále v rukách sedmohradský vojvoda. Karol bol preto opäť korunovaný náhradnou korunou, tentokrát v Budíne. Opäť tak nespĺnil všetky náležitosti potrebné na to, aby bol oficiálne uznaný za kráľa. Na týchto korunováciách sa zúčastnili, či už osobne alebo v zastúpení, významní baróni krajiny. Medzi inými aj páni Kysekovci, Baboničovci, Bubekovci, Omodej z rodu Aba aj Matúš Čák. Tým v podstate neoficiálne podporili tohto panovníka v jeho snahe o prevzatie moci v kráľovstve. Kvôli tomu, že Karol nespĺnil ani pri druhej korunovácií všetky pravidlá, aby mohol byť uznaný za uhorského kráľa, bola potrebná ešte jedna korunovácia. Kardinál Gentilis získal od Ladislava Kána kráľovskú korunu a koncom leta 1310 mohol byť Karol I. korunovaný ostrihomským arcibiskupom v Stoličnom Belehrade svätoštefanskou korunou. Na tejto poslednej korunovácií však Matúš Čák Trenčiansky nebol prítomný, dokonca ani v zastúpení. Svojou neúčastťou vyjadril nevôľu podriaďiť sa staronovému uhorskému kráľovi. Tu sa naplno prejavil zárodok konfliktu, ktorý medzi sebou mali kráľ a trenčiansky veľmož.

3 BITKA PRI ROZHANOVCIACH

Karol sa v prvých rokoch svojej vlády musel snažiť o konsolidáciu pomerov v krajine. Najväčšie problémy mu spôsobovali porozdávané kráľovské majetky, ktoré

2) Vyhostenie z cirkvi. Išlo o trest, kedy takto vyhostený človek nemal nárok na žiadne cirkevné sviatosti, teda ani spásu duše po smrti.

mali zabezpečovať chod kráľovského dvora. Tieto majetky prinášali kráľovi financie na súkromný život, ale aj na chod kráľovstva. Kráľovská hradná sústava bola z veľkej časti zrušená, jednotlivé hrady si zabrali odbojní veľmoži, aby tak rozšírili svoje domíniá. Aj kráľovské práva boli výrazne obmedzené. Medzi základné práva patrilo aj vymenovávanie kráľovských úradníkov, medzi inými aj palatína. V prvom desaťročí Karolovej vlády tento úrad zastávali naraz až siedmi veľmoži. Tí si vytvárali vlastné úradnícke dvory, čím obchádzali kráľovskú právomoc. Jedným z najvýznamnejších barónov krajiny bol Omodej z rodu Abovcov. Vlastnil rozsiahle dŕžavy na východe kráľovstva, od poľských hraníc až po rieku Tisu. Od Karolovej tretej korunovácie bol Omodej jeho verným spojencom. V roku 1311 sa dokonca zaviazal, že nebude rozširovať svoju moc na úkor kráľa. Dovtedy totiž oligarchovia zaberali kráľove aj kráľovnine majetky, neprávoplatne stavali hrady, zaberali výnosy z mýta, či bránili kráľovským úradníkom vo výkone ich moci v ním ovládaných stolicích. Kráľ stále hľadal spôsoby, ako obmedziť moc všetkých oligarchov v krajine.

Karol za svojho najväčšieho nepriateľa pokladal práve Matúša Čáka, ktorý sa správal najarogantnejšie voči svojim susedom, aj voči kráľovským majetkom. Na jar v roku 1311 odcestoval kráľ do Bratislavy, aby s trenčianskym veľmožom uzavrel prímerie. Matúš však po jeho odchode zaútočil na kráľovo sídlo Budín. Týmto činom spečatil svoje postavenie nezávislého šľachtica, ktorý si robil čo sa mu zachcelo. Kardinál Gentilis, stále jeden z hlavných pilierov Karolovej moci, ho preto exkomunikoval. Karol I. proti nemu dokonca vytiahol s vojskom. Matúšovou mocou to však vôbec neotriaslo. Exkomunikačnú listinu zakázal vyvesiť, čím na jeho území oficiálne nenadobudla platnosť. Na oplátku zaútočil na majetky ostrihomského arcibiskupa, ktorého pozemky sa rozkladali najbližšie k Matúšovej dŕžave. Arcibiskupove majetky ľahli popolom, dokonca mu zbúrali hrad, čo mu spôsobilo škodu niekoľko tisíc hrivien.³⁾ Matúš sa tak definitívne stal otvoreným nepriateľom kráľovskej moci.



Obrázok 5: Erb Omodeja Abu

Vhodná príležitosť skončiť s veľmožskou opozíciou sa kráľovi Karolovi naskytla ešte koncom roka 1311. Paradoxne sa táto možnosť vyskytla v súvislosti s konaním jedného z najväčších podporovateľov mladého kráľa, Omodeja Abu. Napriek tomu,

3) Hrivna bola hmotnostná a počtová jednotka, ktorá sa používala v súvislosti s financiami. Jedna hrivna bola zhruba 240 g striebra.

POZNÁMKY

že sa Omodej so synmi zaviazal ukončiť neprávosti voči kráľovským majetkom, stále sa cítil byť neobmedzeným pánom severovýchodu Uhorska. Jeho problémom však už dlhšie bolo mesto Košice, ktoré sa snažil získať. Košice boli významným centrom obchodu, a teda z neho plynuli aj veľké tržby. Omodej dal nad mestom stavať hrad, ktorý však nebol nikdy dokončený. Chcel kontrolovať obchod a bohatstvo, ktoré cez mesto prechádzali. Mestu a mešťanom škodil aj inými spôsobmi, najmä zaberaním majetkov v jeho okolí. Košice dostal do izolácie a v podstate ich obklúčil. Napriek tomu sa mu nepodarilo získať ich, a to ani na základe žiadosti, ktorú predložil kráľovi. Ekonomické poškodzovanie Košíc sa mu stalo osudným. V septembri 1311 bol Omodej počas vzbury mešťanov zabitý a dvaja jeho synovia zajatí. Ostatní Omodejovi synovia sa snažili získať podporu od kráľa, aby mohli vraždu otca potrestať. Kráľ sa však v tomto spore zastal mešťanov. Kráľovskí sudcovia nariadili Omodejovcom zastaviť akékoľvek odvetné akcie voči Košiciam a navrátenie neprávom zabratých stolíc späť kráľovi. Familiári, ktorí sa ocitli v ich službách nedobrovoľne, mali možnosť prejsť do kráľovských služieb. Túto dohodu prijali, keďže Košičania stále držali dvoch Omodejových synov ako rukojemníkov. Zároveň sa však Omodejovi synovia začali pripravovať na ozbrojené vystúpenie voči kráľovi.

Logickým krokom z ich strany bola žiadosť o pomoc od Matúša Čáka. Matúš ponuku o spojenectvo prijal a začal sa pripravovať na konflikt. Omodejovcom poslal 1 700 kopijníkov. Išlo o nemalú časť jeho vojenskej moci. Uprostred sporu s kráľom bolo vyslanie takejto veľkej skupiny bojovníkov jasným odkazom, že svoju dŕžavu je stále schopný ubrániť. Vojsko vyslané Matúšom muselo byť veľmi mobilné, pretože na zdĺhavé presuny nezostával čas. Omodejovci mohli začať s otvorenými prípravami na boj až po tom, keď košickí mešťania prepustili ich súrodencov v marci 1312. V opačnom prípade by ich po odhalení príprav odsúdili na smrť. Hneď koncom marca prepadli panstvá Blatný Potok a Sečovce. Po týchto útokoch sa stiahli na hrad Šariš, ktorý spravoval ich familiár Demeter, zvolenský župan. Už v apríli pritiahol pod Šarišský hrad aj kráľ Karol I. a obľahol ho. Omodejovci preto potrebovali urýchlenú pomoc od trenčianskeho oligarchu. Matúšom vyslaný expedičný zbor musel pozostávať z poloťažkých a ťažkoodených jazdcov. To znamená, že nešlo primárne o ťažkoodených rytierov, ale s veľkou pravdepodobnosťou o vojsko pozostávajúce z poloťažkých jazdcov. Ťažkoodený jazdec mal poväčšine všetky komponenty ochrannej zbroje, vrátane uzavretej helmy a modernejších zbrojných doplnkov. Poloťažký jazdec však mohol byť tiež kvalitne obrnený, pričom hlavným rozdielom bola absencia moderných a nákladných prvkov zbroje, ako napríklad uzavretá hrncová prilba. Napriek tomu však išlo o elitné vojsko.

Vzťah Karola I. voči Omodejovcom bol prinajlepšom rozporuplný. Kráľ si vážil podporu, ktorú mu poskytol Omodej v začiatkoch jeho vlády. Z tohto dôvodu nepotrestal jeho synov za predchádzajúce útoky. Na druhej strane však musel zabrániť svojvôli uhorských veľkorodov pri rozoberaní kráľovských majetkov. Iba tak si mohol upevniť svoje postavenie a vládu v kráľovstve. Preto sa rozhodol obliehať hrad Šariš. Až do konca mája sa mu nepodarilo ho dobyť. Vtedy sa musel stiahnuť na Spiš, pretože obľahnutým Omodejovcom prichádzal na pomoc zbor Matúša Čáka.

Ten s veľkou pravdepodobnosťou postupoval južným smerom. V opačnom prípade by sa kráľ nemohol stiahnuť na Spiš, pretože by tak vojská na seba narazili. Omodejovci sa mohli presunúť ku Košiciam, ktoré im boli stále trňom v oku. Kvôli mestu sa proti nim obrátil kráľ a hrozil reálny úpadok ich moci. Na prelome mája a júna obľahli mesto na obdobie dvoch týždňov. K mestu postupne prišli aj pomocné vojská Matúša Čáka a zvolenského župana Demetera. Obliehanie vyzeralo sľubne až do 14. júna 1312. Vtedy k mestu prišiel Karol I. so svojim vojskom, ktoré posilnili spišskí Sasi.



Obrázok 6: Bitka pri Rozhanovciach

Vojenský stret kráľovského vojska a vojska oligarchov sa uskutočnil 15. júna 1312 neďaleko Košíc, pri dnešnej dedine Rozhanovce. V písomných prameňoch sa táto bitka spomína ako „bitka kráľa Karola pri Košiciach“. Spočiatku sa boj vyvíjal v prospech omodejovského vojska. Dokázali sa prebojovať až ku kráľovi a zabiť jeho zástavníka. Kráľ po zvyšok bitky musel bojovať pod zástavou rytierov z johanitského rádu. Keď sa už zdalo, že je všetko stratené, kráľovi na pomoc prišli mešťania Košíc, ktorí otočili pomer síl. Karol zvíťazil nad odbojnými oligarchami, čo znamenalo pád ich moci. V bitke zahynuli velitelia omodejovského vojska, vrátane dvoch Omodejových synov, zvolenský župan Demeter aj veliteľ čakovského vojska Aba Veľký. Zvyšní Omodejovci sa museli podriaďovať kráľovi, ktorý im ponechal aspoň pôvodné rodové majetky. V roku 1318 sa však znovu vzbúrili, čo malo za následok

definitívnu stratu všetkých majetkov a ich vyhnanie do Poľska. Matúšovo vojsko tiež utrpelo výrazné straty. Okrem padlých, bola časť jeho verných, ktorí nestihli ujsť, zajatá alebo prešla na kráľovu stranu. Po smrti zvolenského župana Demetera sa jeho nástupcom stal magister Donč z Liptova, ktorý sa na chvíľu stal spojencom Matúša Čáka. Bitka pri Rozhanovciach však neznamenala koniec boja proti oligarchii. Práve naopak, bola iba začiatkom. Kráľ si upevnil postavenie na severovýchode kráľovstva, kde rozdával majetky svojim verným spojencom. Karolovo víťazstvo malo veľký psychologický vplyv aj na iných šľachticov, ktorí boli dovtedy spojencami veľkých oligarchov. Títo nižší šľachtici sa začali pridávať na kráľovu stranu, za čo ich odmeňoval funkciami v správe krajiny alebo majetkami.

POZNÁMKY

4 ÚPADOK MOCI UHORSKÝCH OLIGARCHOV

Kráľovým najväznejším protivníkom bol aj po bitke pri Rozhanovciach Matúš Čák Trenčiansky. Stále bol priveľmi mocný a po prehratej bitke o poznanie agresívnejší. Karol I. sa proti nemu snažil zakročiť, ale na to nemal dostatok sily. Trenčiansky oligarcha ešte aj v tomto čase ovládal takmer 60 hradných panstiev a vyše 500 dedín. Išlo o najrozsiahljšiu súvislú dŕžavu, navyše veľmi dobre chránenú zo všetkých strán vďaka rozvetvenej hradnej sústave. Kráľ sa preto rozhodol vysporiadať sa najprv s ostatnými barónmi krajiny. V prvom rade odvolal všetkých dovtedajších kráľovských úradníkov ⁴⁾ a nahradil ich svojimi vlastnými podporovateľmi. Potom sa musel vysporiadať s nespokojnými veľmožmi, ktorým tak odstaviť dôležitú časť príjmu a výsadné práva. Sústredil sa najmä na centrálnu Uhorsko. Ako s prvými sa poráтал s Boršovcami, od ktorých dobyl viacero hradov. Následne sa presunul do Sedmohradska, kde bojoval proti synom sedmohradského vojvodu Ladislava Kána. Tí po otcovej smrti sedmohradské vojvodstvo nezískali a povstali proti kráľovi. Karol I. však ich vojsko porazil a upevnil tak svoju moc aj v tejto časti kráľovstva. Vďaka panovaniu Ladislava Kána ako vojvodu sa Sedmohradsko v nasledujúcom období stalo oveľa nezávislejšou správnu časťou krajiny.



Obrázok 7: Erb magistra Donča

Jednou z najdôležitejších úloh, ktoré si kráľ stanovil bolo poraziť pánov z Kyseku. Rod Kyseckých bol po Matúšovi Čákovi najmocnejším rodom v Uhorsku, ktorý proti nemu rebeloval. Vlastnili takmer celé západné pohraničie kráľovstva, takže si ich nemohol dovoliť ignorovať. Kvôli lepšej logistike kráľ presídlil svoj dvor bližšie ku dŕžave pánov z Kyseku. Mohol tak ráznejšie riadiť vojenské operácie. Osobne sa vypravil proti seniorovi rodu, Jánovi z Kyseku. Na jar roku 1316 obsadil viaceré jeho hrady a v lete už úspešne dobyl jeho sídelný hrad Kószeg. Táto výprava znamenala koniec súvislého kyseckého panstva. Moc pánov z Kyseku sa začala rúcať a už nikdy nedosiahli svoju niekdajšiu slávu. Ich dŕžava sa rozpadla medzi ich familiárov, ktorí sa z veľkej časti pridávali na stranu kráľa. Karol I. si vďaka tomu zabezpečil veľkú časť kráľovstva. Dovtedy ovládal len menšie časti v centrálnom a severovýchodnom Uhorsku, juh kráľovstva a sčasti Sedmohradsko. Doména Kyseckých sa stala ďalšou časťou kráľovstva, ktorá spadala priamo pod správu kráľa.

4) Napríklad palatína, taverníka, županov a iných kráľovských hodnostárov.

Úspech výpravy proti pánom z Kyseku povzbudil kráľa Karola na ďalší útok proti Matúšovi Čákovi v roku 1317. Od bitky pri Rozhanovciach sa Matúš pripravoval na vojenský stret s kráľom. Vďaka úspešnej darovacej politike Karola I. však od trenčianskeho veľmoža postupne odchádzali jeho verní spojenci a familiári, ktorých získal zastrašovaním a nátlakom. V roku 1314 ho opustil aj magister Donč, zvolenský župan, ktorý ovládal územie dnešného stredného Slovenska. Kráľ teda získal spojencu, ktorého panstvo susedilo s Matúšovým. Vďaka magistrovi Dončovi mohol podniknúť výboje proti Matúšovej države. Okrem iného získal v ňom naozaj oddaného stúpenca, ktorý sa správal podľa zákonov krajiny. Na základe viacerých listín je doložené, že svojich familiárov odmeňoval za verné služby menšími majetkami. Podarilo sa mu tiež vystavať viacero hradov, ktoré tvorili obrannú sústavu banskej oblasti a severnej hranice kráľovstva. Všetky hrady však postavil s povolením kráľa a po ich dokončení mu ich odovzdal. Donč dokázal vyhnať aj viacerých Matúšových podporovateľov a familiárov z neprávom zabratých hradov, napríklad z Oravského hradu. Starnúci trenčiansky oligarcha však vedel, že kráľ nemá potrebnú silu, aby naňho podnikol priamy útok. Preto sa aj po rozhanovskej bitke sústredil skôr na udržanie si moci vo svojom domíniu, prípadne na jeho rozširovanie.

5 POSLEDNÉ DESAŤROČIE MATÚŠOVHO PANSTVA

Matúšova moc sa po prehratej bitke pri Rozhanovciach zmenšovala len veľmi pomaly. Vedel, že sa môže stále spoľahnúť na svojich najvernejších familiárov. Odmeňoval ich významnými funkciami na svojom dvore alebo ich poveroval správou svojich majetkov. Vzhľadom na to, že Matúšovo panstvo bolo jedno z najrozsiahlejších, mal aj väčšie množstvo familiárov. Podľa všetkého mu dobrovoľne slúžilo okolo tridsať stredných a nižších šľachticov, často celé šľachtické rody.



Obrázok 8: Atentát Feliciána Zacha na kráľa Karola I.

POZNÁMKY

Najlepším príkladom sú rody Ludanických, Lefantovských alebo Kačičovci. Išlo o významné lokálne rody s dlhou tradíciou. Ludanickí a Lefantovskí patrili k vedľajším vetvám starobylého rodu Hunt-Poznanovcov. Predkovia tohto rodu slúžili už kráľovi Štefanovi I. pri zakladaní Uhorského kráľovstva. Postupom času sa celý rod rozrastal na viac vetiev, čo bolo pri takých starých rodoch bežné. Koniec-koncov aj Matúš Čák pochádzal z tzv. trenčianskej vetvy rodu Čákovcov. Pôvodné majetky rodu Čák totiž ležali v Zadunajsku, v okolí Stoličného Belehradu. Tam vlastnili aj staré rodové sídlo Csákvár, teda Čákov hrad. Majetky Hunt-Poznanovcov sa rozkladali prevažne v Nitrianskej a Hontianskej župe. Išlo o domény, ktoré neskôr patrili do panstva Matúša Čáka. Z toho dôvodu rody Ludanických a Lefantovských prešli na jeho stranu a stali sa významnými Čákovými familiármi. V jeho službách sa zapájali na rozkaz Matúša Čáka aj do konfliktov, ktoré viedol s okolitými veľmožmi a šľachticmi. Napríklad v roku 1311 plienili majetky nitrianskeho biskupa.

Ďalším významným rodom, ktorý bol verným spojencom trenčianskeho veľmoža boli Kačičovci. Ich majetky sa rozkladali v Novohrade, v okolí Šalgotarjánu. Patrili medzi najužší okruh Matúšových familiárov. Poveroval ich dôležitými úlohami, ako napríklad útokom na Nitru v roku 1316. Za odmenu im Matúš prenechal mesto aj Nitriansky hrad, spolu s celou Nitrianskou župou. Biskup ho za to exkomunikoval, čo možno prispelo k tomu, že v roku 1319 prebehol na stranu kráľa Karola I. Dôležitým šľachticom v Matúšových službách bol aj Felicián Zach. Tento šľachtic pochádzal z bohatého rodu Zachovcov, ktorý vlastnil viacero panstiev na Gemeri. Na Matúšovom dvore sa veľmi rýchlo vypracoval na jedného z jeho najdôležitejších spolupracovníkov. Nakoniec to dotiahol až na palatína čakovskej državy. Z tohto menovania je zrejmé, že Matúš sa na svojom panstve považoval za neobmedzeného vládca. Vytváral si totiž vlastný funkčný dvor, ktorý kopíroval krajinské funkcie Uhorského kráľovstva. Felicián sa musel v Matúšových službách naozaj vyznamenať, pretože v roku 1315 ho kráľ označil za svojho nepriateľa. Ako palatínovi mu prislúchala aj úloha viesť čakovské vojsko do bitiek. Na to sa sťažoval napríklad ostrihomský arcibiskup, ktorému spustošil majetok a spôsobil škodu 1 000 hrvien. Pozíciou kráľa silnela, a tak (najneskôr v roku 1318) opustil trenčianskeho veľmoža a prisahal vernosť kráľovi. Za to ho Karol I. omilostil a ustanovil ho za jedného zo svojich dvoranov. Získal určité výhody uhorských barónov, medzi ktoré patrilo aj právo voľne sa pohybovať po kráľovských komnatách. Túto výsadu využil v roku 1330, kedy sa pokúsil spáchať atentát na kráľa. Za tento velezradný čin bol Felicián popravený a jeho rod kruto potrestaný.

Najdôležitejším familiárom Matúša Čáka Trenčianskeho bol zrejme moravský šľachtic Zdislav zo Šternberka. Už koncom 13. storočia sa oženil s Matúšovou sestrou, čím sa stal jeho priamym príbuzným. Matúš vďaka spojenectvu so Zdislavom podporoval moravskú šľachtu proti novému českému kráľovi Jánovi Luxemburskému. Po tom, čo Ján potlačil povstanie moravskej šľachty sa Zdislav so svojím synom Štefanom, Matúšovým synovcom, zdržiaval na dvore trenčianskeho veľmoža. Keďže išlo o jeho príbuzných, zastávali popredné miesto medzi jeho familiaritou. Zdislav zomrel pravdepodobne ešte pred rokom 1321. Jeho syn, Štefan Čech však ostával verným spojencom Matúša Čáka, a to dokonca aj po jeho smrti.

Napriek rozvetvenej sieti spojencov však Matúš Čák po bitke pri Rozhanovciach prichádzal o majetky, čím sa zmenšovala jeho kedysi rozsiahla doména. Karol I. proti nemu postupoval síce opatrne, ale odliv spojencov si vyberal svoju daň. Trenčiansky oligarcha zúfalo potreboval ďalších spojencov, ktorí by mu pomohli proti kráľovi. Keďže verejne podporoval moravskú šľachtu proti českému kráľovi, spojenectvo s Jánom Luxemburským nepripadalo v úvahu. V roku 1314 sa preto snažil nadviazať spojenectvo s rakúskymi Habsburgovcami. Rakúski vojvodovia boli na spojenectvo s odbojným veľmožom ideálni. Boli zarytými odporcami vlády Jána Luxemburského, pretože sami mali nárok na český trón. Rovnako ich vzťah s Karolom I. nebol najlepší, pretože uhorský kráľ ich pripravil o niekoľko hradov, ktoré získali v Uhorsku. Spojenectvo Matúša Čáka s Habsburgovcami sa malo spečatiť prostredníctvom sobáša Matúšovej dcéry s niektorým zo synov Albrechta Habsburského. Matúš dal kvôli zásnubám a svadbe vybrať na svojich majetkoch mimoriadnu daň, ktorá mala nahradiť výdavky spojené s oslavou. Tesne pred svadbou však Rakúšania od tohto spojenectva odstúpili, pretože uzavreli prímerie s Karolom I. Trenčiansky pán preto vydal svoju dcéru za jedného zo svojich familiárov.

Napriek tomu, že v priebehu dvadsiatych rokov 14. storočia postupne prichádzal o verných stúpcov a majetky, bol Matúš stále obávaným protivníkom. To dokazuje aj vojenská výprava na Moravu, ktorou mal podporiť moravskú šľachtu proti českému kráľovi. V roku 1314 obsadil niekoľko hradov na Morave a v podstate ovládol uhorsko-moravské pohraničie. Ján Luxemburský ako odvetu na tento útok obľahol hrad Holíč. Matúš ho však dokázal so svojim vojskom odraziť a ustupujúce české vojsko prenasledoval. Českému kráľovi sa podarilo ubrániť sa. Neodvážil sa pokračovať v ďalších bojových operáciách a radšej s trenčianskym veľmožom uzavrel prímerie. Spoliehal sa totiž aj na pomoc uhorského kráľa, ktorý v tomto období bol zamestnaný bojmi s inými oligarchami.

Šarvátky a bojové strety, ktoré Matúš od roku 1312 podnikal sa podpisovali na bojaschopnosti jeho vojska. V bojoch s kráľom Karolom sa čoraz viac musel sústreďovať na obranu. Dokazuje to aj obliehanie jeho pevností Visegrád a Komárno v rokoch 1315 a 1317. Tie predstavovali južnú hranicu Matúšovej dŕžavy. Po porazení pánov z Kyseku sa ocitli v susedstve kráľovských majetkov. Karol I. sa rozhodol získať tieto hrady späť, čím by si vytvoril zázemie na prirodzenej hranici, ktorú predstavovala rieka Dunaj. Tento tok bol tiež dôležitou obchodnou cestou, z ktorej plynuli príjmy do Čákovej pokladnice. Mýtnych príjmov sa však chcel zmocniť kráľ, pretože išlo o kráľovské práva, ktoré si oligarcha uzurpoval na jeho úkor. Spoločne s vojskom rímskeho kráľa Fridricha Habsburského obľahol v roku 1317 Komárno. Obrancovia hradu sa urputne bránili viac ako dva mesiace. Keďže však pomoc od ich pána neprichádzala, vzdali sa a odovzdali pevnosť do rúk kráľovi. Znamenalo to, že už v tomto čase sa Matúš necítil natoľko mocný, aby riskoval otvorený stret s kráľovským vojskom.

Stále sa však mohol pomstiť osvedčeným spôsobom. Po strate Komárna vyslal vojenskú výpravu proti mestu Nitra, kde sídlil biskup. Jeho verní familiári mesto vypálili a zbúrali jeho opevnenie. Nitriansky biskup musel zo svojho sídla utiecť.

POZNÁMKY

Z obáv pred priamym kráľovským útokom dal Matúš tiež posilniť obranu svojich hradov na hraniciach Nitrianskej, Tekovskej a Trenčianskej župy. Išlo o najviac ohrozené časti jeho domény, ktoré priamo susedili so župami ovládanými kráľom. Karol zatiaľ nepodnikol priamy útok na jadro Matúšovej dŕžavy. Nitriansky biskup však nemohol nereagovať na agresívne správanie trenčianskeho veľmoža. Preto v roku 1318 vydal exkomunikačnú listinu, v ktorej vymenoval všetky zločiny, ktorých sa Matúš Čák a jeho familiári dopustili na jeho majetkoch. Touto listinou nielenže vykázal z cirkvi spomínaných šľachticov, ale aj všetkých obyvateľov Matúšovho panstva. Matúš Čák sa k tejto exkomunikácii postavil podobne ako k exkomunikácii z roku 1311 a zakázal ju na svojom panstve zverejniť. Pre mnohých jeho podporovateľov to však aj tak bol posledný kliniec do rakvy. Po jej vyhlásení biskupom ho začali vo veľkom opúšťať jeho najvernejší spojenci, napríklad Felicián Zach alebo príslušníci rodu Kačičovcov. Matúšova snaha o pomstu tak výrazne zmenila pomer síl v prospech kráľa.

V období pred rozhanovskou bitkou vlastnil Matúš zhruba štrnásť žúp, aj vďaka jeho familiárom. Po tom, čo ho začali opúšťať jeho najvernejší spojenci, kráľ začal zberať jeho odľahlejšie majetky, a tak Matúš Čák prišiel o veľkú väčšinu z nich. Ku koncu dvadsiatych rokov 14. storočia už Matúš kontroloval len približne štvrtinu z jeho kedysi rozľahlého panstva. O to pevnejšou rukou v nich vládol. Aj to bolo dôvodom prečo ho začali opúšťať ďalší spojenci, aj jeho najstarší familiári. Abrahám Ryšavý, ktorý sa k nemu pridala ešte za vlády kráľa Ondreja III., prešiel na stranu kráľa po tom, čo bol donútený vymeniť s trenčianskym veľmožom nevýhodné majetky za jeho hrad Branč. Martin Bugár, ktorý mu na sklonku 13. storočia dopomohol ku získaniu Trenčianskeho hradu, od neho po vydaní exkomunikačnej listiny odišiel. Viacerým Matúšovým familiárom sa nepáčilo ako oligarcha narába z ich majetkami. Ich jedinou možnosťou ako svoje majetky ochrániť bolo prejsť na stranu Karola I., ktorý im ich ponechal. Na Matúša Čáka sa valila jedna pohroma za druhou. Okolo roku 1318 zomrel jeho jediný syn a dedič, Matúš IV. Zachovalo sa o ňom len veľmi málo správ, pretože väčšinu života prežil v tieni svojho despotického otca. Zanechal po sebe manželku, sliezsku kňažnú Gutu a dvoch nepnoletých synov, Matúša a Jakuba. Tí pre svoj nízky vek neboli vhodní ako dediči Matúšovej dŕžavy. Za svojho nástupcu si preto Matúš zvolil syna Zdislava zo Šternberka a svojej sestry, Štefana Čecha. Po jeho smrti mal prevziať správu čakovských majetkov až dovtedy, kým jeho vnuci nedosiahnu dospelosť.



Obrázok 9: Erb Matúša Čáka

O posledných rokoch Matúšovho života sa nezachovali takmer žiadne správy. Je zrejmé, že po roku 1318 jeho panstvo začalo upadať. Kráľovi táto situácia vyhovovala, pretože sa mohol sústrediť na urovnávanie nepokojov s inými veľmožmi v ostatných častiach kráľovstva. Pred svojim úhlavným nepriateľom mal však stále rešpekt, hoci by v tejto dobe vedel proti nemu rázne zakročiť a raz a navždy ukončiť jeho nelegitímnu vládu. Matúš žil až do konca života utiahnutý na svojom sídle na Trenčianskom hrade. Karolovi I. stačilo iba vyčkať, kým starnúci oligarcha umrie. Matúš Čák Trenčiansky zomrel 18. marca 1321 prirodzenou smrťou. Domínium, ktoré budoval tridsať rokov po ňom prevzal jeho dedič Štefan Čech. Ten musel spravovať čoraz viac sa zmenšujúce panstvo. Bolo to pre neho veľmi zložité, pretože neoplýval takými vojenskými a organizačnými schopnosťami ako jeho strýko. Veľkou prekážkou v snahe udržať čákovskú dŕžavu celistvú bola aj listina, ktorú vydal kráľ Karol I. po Matúšovej smrti. Na jej základe udelil amnestiu každému odbojnému šľachticovi v službách Matúša Čáka, ktorý prejde na jeho stranu. Sľúbil im beztriestnosť a dokonca aj ponechanie si všetkých rodových majetkov. Túto možnosť využili skoro všetci Matúšovi bývalí familiári. Štefanovi Čechovi ostali nakoniec iba hradné panstvá Trenčianskeho, Topoľčianskeho a Levického hradu. Preto sa kráľ rozhodol pre konečný útok proti bývalej čákovskej dŕžave. Začiatkom júla 1321 obklúčil Štefana Čecha na Trenčianskom hrade. Obliehanie trvalo skoro mesiac, no nakoniec sa Matúšov dedič dohodol s Karolom I. na prímerí. Sľúbil mu odovzdať hrad, ak kráľ zaručí bezpečný odchod jemu a jeho ľuďom. Panovník na túto dohodu pristúpil a dokonca Štefanovi doživotne daroval hrady Holíč a Branč. Éra vlády oligarchie v Uhorskom kráľovstve sa skončila.

Uhorskí králi sa snažili Matúša Čáka vykresliť ako negatívnu osobnosť, ale historici ho považujú za jednu z najvplyvnejších postáv uhorskej histórie. Po jeho smrti Karol I. vydával mnoho listín, kde ho označoval za svojho úhlavného nepriateľa, rozsievачa svárov a rozpútavača nepokojov. Išlo najmä o listiny, v ktorých sa vyzdvihovala vernosť kráľovi, napríklad na rozhanovskom bojovom poli, za čo adresát listiny získal určité majetky. V týchto listinách sa spomína, že hlavným oponentom kráľovskej autority v tejto bitke bol práve Matúš Čák. Ešte aj Karolov syn Ľudovít I. Veľký pokračoval v tejto tradícii a to napriek tomu, že samotný trenčiansky oligarcha sa boja osobne nezúčastnil. Vďaka týmto zmienkam v listinách a kronikách sa pamiatka na osobnosť Matúša Čáka Trenčianskeho zachovala pre ďalšie generácie.

6 ZÁVER

Máloktorá osobnosť sa zapísala do našej histórie ako práve tak ako Matúš Čák Trenčiansky. Vďaka svojim taktickým schopnostiam dokázal využiť situáciu za vlády slabého kráľa a rozširovať zdedené panstvo. Na dosiahnutie tohto cieľa sa snažil kumulovať vo svojich rukách čo najviac moci. Tá vyplývala z dvorských hodností, akými boli napríklad palatín, taverník, stajník a podobne. Matúš Čák za vlády posledných Arpádovcov figuroval vo viacerých týchto úradoch, pričom dosiahol aj funkciu palatína, teda druhého najmocnejšieho muža kráľovstva. Počas turbulentného obdobia

POZNÁMKY

po smrti posledného kráľa z arpádovského rodu zvládol dokonale využiť zmätok v krajine vo svoj prospech. V tomto období už vlastnil vyše 50 hradných panstiev, ktoré spojil do jedného veľkého celku. Ovládol tak celú severozápadnú časť Uhorského kráľovstva, v ktorej vládol prakticky neobmedzene. To sa prejavovalo na konfliktoch, ktoré viedol so svojimi susedmi, ale aj s novým kráľom, Karolom I. Je však potrebné pripísať mu aj zásluhy za budovanie veľkého množstva nových hradov. Do dejín sa najviac zapísal ako nepriateľ panovníckej moci a pokoja v krajine. Ešte aj po jeho smrti sa územiu, ktoré predtým ovládal hovorilo „Matúšova zem“.

Historická tradícia si pamätá Matúša Čáka Trenčianskeho ako odbojného šľachtica, neobmedzeného vládcu a rebela voči panovníkovi. Slovenskí národovci v 19. storočí na tomto obraze postavili svoje snahy o preukázanie historických nárokov Slovákov na vlastné územie. Okolo trenčianskeho veľmoža vytvorili legendu slovenského kráľa, ktorá sa v ľuďoch zakorenila veľmi pevne. Historici sa už vyše storočia snažia viac-menej úspešne vyvrátiť niektoré zaužívané historické fabulácie o Matúšovi. Nič to však nemení na tom, že o Matúšovi Čákovi Trenčianskom počulo takmer každé malé dieťa, hoci od jeho smrti tento rok uplynulo už 700 rokov. Práve tento fakt poukazuje na to, že trenčiansky oligarcha sa do našej histórie zapísal naozaj veľkými písmenami.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

- CSUKOVITS, E.: *Karol I. a obdobie jeho vlády (1301 – 1342)*. 1. vyd. Bratislava : Spoločnosť Pro Historia, 2017. 153 s. ISBN 978-80-89910-00-7.
- FÜGEDI, E.: *Castle and Society in Medieval Hungary (1000 – 1437)*. 1. vyd. Budapešť : Akadémiai Kiadó, 1986. 162 s.
- FÜGEDI, E.: *The Elefánthy: The Hungarian Nobleman and His Kindred*. 1. vyd. Budapešť : CEU Press, 1998. 174 s. ISBN 963-9116-20-3.
- GREGORA, D.: *Vojenstvo na severe Karpatskej kotliny počas nárastu moci oligarchov v Uhorsku medzi rokmi 1241 – 1321*. Diplomová práca. Nitra : Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, 2018. 139 s.
- KRISTÓ, G.: *Csák Maté tartományúri hatalma*. 1. vyd. Budapešť : Akadémiai Kiadó, 1973. 252 s.
- KRISTÓ, G.: Magister Donč a Matúš Čák Trenčiansky. In: *Historické štúdie XVIII*. Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1973, s. 235-245.
- LUKAČKA, J.: *Formovanie vyššej šľachty na západnom Slovensku*. 1. vyd. Bratislava : MINOR, 2002. 154 s. ISBN 80-901407-8-5.
- LUKAČKA, J.: *Matúš Čák Trenčiansky*. 1. vyd. Bratislava : VEDA, 2016. 144 s. ISBN 978-80-224-1532-3.
- LUKAČKA, J.: Matúš Čák Trenčiansky a jeho familiarita. In: *Historický časopis*, roč. 51, 2003, č. 4, s. 589-604. ISSN 0018-2575.
- MELIŠ, B. J.: Zvolenský župan magister Donč. In: *Historický zborník*, roč. 19, 2009, č. 1, s. 134-153. ISSN 1335-8723.

ULIČNÝ, F. - MAGDOŠKO, D. (eds.): *Bitka pri Rozhanovciach v kontexte slovenských a uhorských dejín*. 1. vyd. Košice : Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach. 356 s. ISBN 978-80-7097-954-9.

VLASKO, V.: *Feudálna anarchia na prelome 13. a 14. storočia a páni z Kőszegu*. Dizertačná práca. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave. 141 s.

TÉMY NA VEDENIE ZÁVEREČNEJ DISKUSIE

1. Čo spôsobilo úpadok kráľovskej moci v Uhorsku na konci 13. storočia?
2. Ktoré šľachtické rody patrili medzi najvýznamnejšie za vlády posledných Arpádovcov?
3. Prečo bol Matúš Čák Trenčiansky považovaný za najväčšieho nepriateľa kráľa?
4. Ako prispelo víťazstvo Karola I. v bitke pri Rozhanovciach k rozpadu veľmožských panstiev?
5. Z akých dôvodov označovali slovenskí národovci v 19. storočí Matúša Čáka Trenčianskeho za „slovenského kráľa“?